

Kiegyezés és bányászat

DR. KRISZTIÁN BÉLA c. egyetemi tanár (Pécs)

A Habsburg Birodalom egy tartományaként kezelt Magyar Királyság 1867-től más helyzetbe került. Az 1848/49-es elbukott szabadságharc követelésein és a Habsburg Birodalomban elfoglalt helyére alapozva, az önállóságot biztosító formát jogi szerződéssel teremtették meg. A bányászat is új helyzetbe került – alapja és része lett az 1867-tel kezdődött gazdasági fellendülésnek.

Bevezetés

Százötven éve született meg a kiegyezés, amely a Kárpát-medence bányászatában is fordulatot eredményezett. A kiegyezés, avagy az osztrák-magyar kiegyezés a Habsburg uralkodóház és a magyar tárgyalódelegáció között 1867 elején született megállapodások összefoglaló elnevezése. A tárgyalófelek *I. Ferenc József* és a *Deák Ferenc*, pontosabban az *Andrássy Gyula gróf* vezette magyar delegáció voltak, akik az Osztrák Birodalom és a Magyar Királyság közötti politikai, jogi és gazdasági kapcsolatokat rendezték. Az Osztrák-Magyar Monarchia *I. Ferenc József* szerint kizárólag három ember egyezkedése és tárgyalásai közepette jött létre: „*Deák, Andrássy és jómagam*”. Ez magyar részről négy törvényt jelentett (az 1867. évi XII., XIV., XV. és XVI. tv.), amiket *I. Ferenc József* 1867. július 28-án szentesített. Ezzel hivatalosan létrejött a paritás elvű alkotmányos monarchia, melynek neve Ausztria-Magyarország vagy Osztrák-Magyar Monarchia lett.

Magyarország ezzel a gyakorlatilag osztrák félgymarmati státuszból a közös külügyeket és közös hadügyeket (a kapcsolódó pénzügyeket, valamint a perszonáluniót) leszámítva újra önálló állam lett. Saját választott parlamenttel, kormánnyal és kormányfővel, belügyeiben korlátlan, pénzügyeiben részleges önkormányzatisággal. Ezekon felül újra Magyarországhoz csatolták Erdélyt és a Partiumot, valamint a magyar tengeremléket, Fiumét. A gazdaságról úgy rendelkeztek, hogy azt tízévente kötelezően meg kellett újítani Ausztria és Magyarország között, 1917-re, ötven év elteltével a különválásra készülhetnek fel. Az országok között vám- és kereskedelmi szövetség jön létre (1867. évi XVI. tc.), közös súly- és mértékrendszert, valamint közös fizetőeszközt vezetnek be (korona). Deák Ferenc javaslatára 1867. február 17-én az uralkodó *idősebb Andrássy Gyulát* kérte fel Magyarország miniszterelnökének, az *Andrássy-kormány* 1867. február 20-án tette le hivatali esküjét. 1867-ben újra megalakulhattak a független magyar királyi minisztériumok.

A fellendülés útján

Az 1867 utáni ugrásszerű gazdasági fejlődés alap-

pillére a modern szabadverseny aktivizálódása volt. Elviekben már a szabadságharc utat nyitott a tőkés szabadversenynek, ám csak a dualizmus rendszere hozta meg a megfelelő politikai, társadalmi biztonságot. A monarchia egész történetén áthúzódó végletes politikai küzdelmek befolyásolták a fejlődés folyamatát, de kihatásaikban pozitív irányba mutattak. A monarchia csaknem önálló nagy gazdasági egységében, amelynek áruforgalma vámok és deviza nélkül, közös pénz- és árrendszer alapján szinte belkereskedelmi jelleggel zajlott, a bányászat jelentős súlyt képviselt. A bányászat a birodalom piac- és nyersanyagviszonyaira épült, az Osztrák-Magyar Monarchia kereteihez igazodott. Termékei szabadon áramolhattak, a bányászok toborzása, telepítése, átköltözése akadálytalan volt. A bányatelepek is tükrözték a monarchia népeinek sokszínűségét.

A magyar gazdaság alapja a mezőgazdaság, az ipar pedig a legdinamikusabb ágazata volt. Míg előbbi éves növekedési üteme a különböző számítások szerint 1,7-2,2% között mozgott, addig az utóbbi 4,5 és 6% között alakult. 1913-ban az ipar és bányászat foglalkoztatta a kereső népesség 18%-át, s a nemzeti jövedelem mintegy 25%-át adta.

Az 1890 és 1910 közötti évtizedekben a magyar ipar műszaki, szervezeti és üzemi keretei egyaránt minőségi átalakuláson mentek keresztül. A hagyományos kisüzemek mellett modern gyárak alakultak. 1910-ben mintegy 4000 üzem foglalkoztatott húsznál több, csaknem ezer üzem pedig 100-nál több munkást. Ez utóbbi kategórián belül 41 volt azoknak a nagy gyáraknak a száma, amelyekben a munkáslétszám az ezret is elérte vagy meghaladta. Az 1910-es évek elején ezekben dolgozott az ipari munkások több mint fele, mintegy 800 ezer fő. A gőzgépek teljesítménye 1884 és 1914 között megtízszereződött: 64 ezer lóerőről 638 ezer lóerőre emelkedett. A modern gyárak mellett továbbra is léteztek a kézi erőre alapozott hagyományos kisüzemek. A segéd nélkül dolgozó kisiparosok száma még 1910-ben is meghaladta a 330 ezret, az egy segéddel dolgozóké a 98 ezret, s a kettővel dolgozóké a 45 ezret. A 20-nál több munkást alkalmazó üzemek, azaz gyárak az összes iparvállalatnak még a háború előtt is csak 0,9%-át tették ki.

Két évszázada a magyar ipari struktúra egyik meghatározó vonása tehát a hagyományos szervezetű és technikájú kisüzemek s a legkorszerűbb berendezésekkel ellátott nagyüzemek egyaránt nagy száma volt. Ez utóbbiakban már érvényesült a taylorista, fordista vezetésszervezés annak ellenére, hogy a társadalomban még uralkodóak a patriarchikus viszonyok, s a bányamunka nem szakmához kötött (erre csak 1937-ben kerül sor), csak mint foglalkozás számontartott.

Az ipar egyenetlenül oszlott el az ország városai és régiói között. A modern nagyipar jelentős része Budapestre és közvetlen környékére koncentrált. 1910-ben Nagy-Budapest területén az ország lakosságának 5%-a, az iparban foglalkoztatottaknak viszont 18, s a gyári munkások 28%-a élt. Angyalföld, Újpest, Kispest és Csepel valóságos gyárövezetet képeztek a főváros körül. Nagy ipari régió alakult ki a Felvidék középső hegyes vidékein. Az ércbányászat a Hernád, a Garam, a Sajó és az Ipoly völgyében összpontosult, a nagy vas- és acélipari üzemek a Salgótarján és Diósgyőr közötti barnaszénmedencékben létesültek. Ezt a nehézipari övezetet délről élelmiszer-ipari üzemek, mindenekelőtt cukorgyárak szegélyezték. Jelentős iparvidék alakult ki Krassó-Szörény és Hunyad vármegyékben, gazdag érc-, szén- és vasércbányákkal, kohászattal és gépgyárakkal. Ehhez a körzethez csatlakozott északról Temesvár és Arad, amelyek az ország leginkább iparosított vidéki városai közé tartoztak. Az Alföld, a Dunántúl, Kárpátalja és Erdély nagy részén alig települt ipar, Debrecen, Győr, Kolozsvár, Pécs, Pozsony, Szabadka, Szeged szigetekként emelkedtek ki a tradicionális agrárvilágból.

A növekvő szénigényt a földtani kutatásokkal feltárt új és a korábbi bányákra települő bányák igyekeztek kielégíteni. A konjunktúra hatásait sok vállalat nem tudta elviselni, számtalan új bánya csak rövid életet élt meg, megszűntek vagy egyesülések nyomán újjáalakultak, a nagyobb bányákhoz kerültek. A technikai fejlődés, az építkezések sokfélesége máig meghatározza a bányavidékek képét, az alkotók munkásságát, tükrözve a bányászat sokrétű befolyását. Szűkreszabott kereteink nem teszik lehetővé a dinamikus fejlődés teljes bemutatását, így csak néhány részletet érinthetünk. Zömmel magyar tőkével indult a borsodi bányászat, francia és osztrák érdekeltségű volt a szörényi iparvidék, majd Hunyad vidékének nehézipara.

A bányászatban alkalmazottak létszámát nehéz pontosítani a változó beszámoltatás miatt. A bányatársuladéknál biztosított munkavállalók létszáma az 1867-1881 közötti években 39 000–45 000 fő között alakult (kincstári bányákban 8-10 ezer fő; magánbányákban 31-35 ezer fő), akik közül 1.080–1.600 volt a nők száma, 4-5 ezer foglalkoztatott pedig még gyermekkorú volt (1. táblázat). A felnőtt férfiak között pl. állandósult és nagy volt az ideiglenesen (napi felvételesek) alkalmazott napi munkások és napszámosok száma. Az 1867-1881 közötti években számuk országosan a napi 230-410 fő között alakult.

1. táblázat:

Bánya- és kohómunkások száma a kincstári és magánbányászatban¹

Év	Foglalkoztatottak ²
1867	42 829
1870	43 626
1875	42 391
1880	41 799
1885	47 851
1890	51 532
1895	61 696
1900	74 536
1905	71 570
1910	80 409
1915	64 592
1917	72 923

¹ Halkovics László (2003) A magyar bányászat történeti statisztikai adataira. KSH Budapest. 46, 49.

² Nőkkel és gyermekekkel együtt

A több száz bánya közül a kiegészítés után kiemelkedő vállalattá épült a Salgótarjáni Kőszénbánya Részvény Társulat és a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság. A nemzeti gazdaság szénellátására szerveződött a kincstári bányászat, a távlatokra tekintve az osztrák DGT hajózási vállalat pécsvidéki bányáit fejlesztette.

Salgótarjáni Kőszénbánya Részvény Társulat

Nógrádban az első nógrádi szénbányának tekintett rövid életű Ó-Mária táró 1848-ban nyílt meg a Salgótarjánhoz tartozó Inászón. 1861-ben megalakult a Salgótarjáni Szent István Kőszénbánya Rt. Az 1861. május 14-i nap, a társulat első közgyűlésének napja tekinthető a folyamatos nógrádi szénbányászat kezdetének. A Szent István Kőszénbánya Rt. többszöri névváltoztatás után 1868-ban alakult át a kizárólag bányászattal foglalkozó Salgótarjáni Kőszénbánya Részvény Társulattá (SKB Rt.). A dinamikus fejlődő vállalat termelése 1896-ra elérte az 1,2 millió tonnát, ami akkor az ország széntermelésének 32%-a volt. A társaság tulajdonát képező bányák zöme Nógrád megyében és a Zsil-völgyében működött. A Zsil-völgy benépesedett a Monarchiából betelepített munkásokkal, a medence lakossága kis mértékben tükrözte a monarchia nemzetiségi összetételét. Tizennyolc nyelvet beszéltek a bányavidéken, egyes kolóniák a lakosok eredete utáni neveket vettek fel, így lettek: Bosznia, Prága, Galícia nevű negyedek. A medence az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legfontosabb bányavidéke lett. Az SKB közvetlen és közvetett formákban országos gazdasági és bányászati befolyással rendelkezett.

Magyar Általános Kőszénbánya Rt.

A borsodi szénbányászat több évtizedes múltján alapozva 1891. június 9-én alakult meg a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. A vállalat fejlődésében új

irányt szabott a tatai szénmedence felfedezése 1896-ban. A MÁK Rt. működési súlypontja ettől kezdve a Dunántúlra helyeződött át. A tatai felfedezés a vállalat által finanszírozott geológiai kutatások eredménye és jutalma volt. „1897. május 23-án egy közönséges kis fabódéban folyt le az adományozási tárgyalás, de ugyanazon év novemberében már 20 munkásház hirdette az ipari előrehaladást azon a vidéken. Emlékszünk még arra, hogy 1897-ben még arattak a település helyén, ahol most egy 12.500 lelket számláló, virágzó nagyközség, Tatabánya terül el. Hogy szárba nőtt még a káka itt-ott azon a helyen, ahol most a 3500 lakosú Újtelep fejlődik. Megelégedett, jól kereső nép lakja boldog Komárom vármegye e részét, hatalmasan meg van vetve az alapja egy olyan szénbánya-vállalatnak, mely az úttörő munkáját végezte el. Ez az első vállalat volt a kontinensen, a mely a legvégsőbb consequentiáig keresztülvitte a villamos üzemet, minden néven nevezendő gépi erőt villamosság útján produkálván. Ehhez fogható üzem nincs az európai kontinensen. Angliában is csak a legújabbban rendezkedett be így egy szénbányatársaság” – írta az egykori krónikás. A tatai területen az Eszterházy akna mélyítésével, 1896. augusztus 1-én indult meg a szénbányászat. A vállalat az ország területe egy részén meghatározó jelentőségű gazdasági és társadalmi befolyást gyakorolt, létesítményei a későbbi urbanizáció alapjai is lettek.

Az állami kőszénbányászat

Az állami kőszénbányászatról „a kormány 1910. márczius hó 8-án terjesztett elő törvényjavaslatot, amit Ő Felsege május hó 2-án szentesített”. A törvényjavaslat, mint 1909. évi XV. tc. 1910. május hó 6-án került kihirdetésre. A törvény alapján a pénzügyminiszter húsz vidéki és negyven központi tisztviselővel állami kőszénbánya-igazgatóságot szervezett. A kincstári kőszénbánya-igazgatóság 1910. július 1-én kezdte meg működését. Élre *Andreics János* miniszteri tanácsos, bányai igazgatót nevezték ki. 1909-től a M. Kir. Szénbányák központi igazgatósága irányítása alatt működtek a m. kir. kőszénbánya-hivatalok Komló, Petrószény és Vrdnik székhellyel.

Duna Gőzhajózási Részvénytársaság

A hajózásban érdekelt osztrák Császári-Királyi Szabadalmazott Első Dunagőzhajózási Társaság (DGT) a magyar szénpiaci részvétele növelésére pécsvidéki bányái korszerűsítését határozta el. Az előzmény, hogy a DGT-nél az 1870-1873-i tőzsdekrach nyomán pénzügyi átvilágítást végeztek, racionalizálni igyekezvén a vállalat tevékenységét. Bányájuk helyzetét tanulmányozva, piaci felméréseket végeztek. Tanulmányozták az osztravai bányavidéket, ahol a Brünnhöz közeli Zastavkában a Rossitz (Rosice) Bányatársaság igazgatója, *Jaroslav Jičinský* bányamérnök vezetésével nagyarányú koncentrációt valósítottak meg. Három központi bányüzemet, villamos erőmű-

vet, feldolgozóműveket, egységes szállítási rendszert hoztak létre. Itt, Kuklán épült Európa első vasbeton aknatornya (építész tervező a bécsi *Joseph Schöngut*) és azok az üzemépületek, amelyeket aztán más bányáknál is fellelünk. 1890-ben *Gerber Frigyes* salgótarjáni bányai igazgató véleményezte a DGT-tevékenységét. A gazdaságos működés egyik akadályaként említette a vállalat sokféle üzemét. Utalt *Jaroslav Jičinský* a gazdaságos bányászat elveiről Bécsben tartott előadására, melyben a célszerű bányüzem-telepítésre és szükséges koncentrációra hívta fel a figyelmet. A DGT 1910-ben megbízta *Jaroslav Jičinský* pécsvidéki bányája átalakításának kidolgozására, egyben annak vezetésére. Ilyen előzmények után került *Jičinský* a pécsvidéki bányák élére 1913-ban. Tevékenysége tizenhét éve alatt a DGT pécsvidéki bányászata korszerű bányaművé épült ki (1928). *Jičinský* 1930-ig irányította a DGT pécsi bányaművét, a DGT történetét összefoglaló műve 1931-ben jelent meg.

A GDP a monarchia alatt

Egy gazdaság fejlettségének vagy fejletlenségének legáltalánosabb mutatója az egy főre eső nemzeti jövedelem. 1913-ban Magyarországon egy főre 435 korona nemzeti jövedelem (GDP) jutott, ami az angliainak kevesebb mint 40, a franciaországinak közel 50, a németországinak és a norvégiainak több mint 50, az olaszországinak mintegy 80, az ausztriaiainak pedig körülbelül 85%-át tette ki. A trianoni Magyarországra vonatkozó adatok szerint az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GDP) 1913-ban 372 US-dollárt tett ki, ami az akkori európai átlagnak 69, az angliai szintnek 37, a németországinak 48, az olaszországinak 84, a spanyolországinak 101, a görögországinak 115, s a jugoszláviainak 130%-át jelentette. A legújabb számítások szerint, melyek az 1920 utáni területre vonatkoznak, az egy főre jutó magyarországi bruttó hazai termék (GDP) 1913-ban az angliainak 44, a németországinak 57, a franciaországinak 60, s az olaszországinak 81%-át érte el. Magyarország tehát – a fél évszázados dinamikus fejlődés ellenére – nemcsak a legfejlettebb nyugat-európai, hanem – bár kisebb mértékben – az észak-, közép- és részben dél-európai országokhoz képest is elmaradott és szegény ország volt. A monarchia a meglévő adottságok – földrajzi helyzet, nyersanyag-ellátottság stb. – keretei között biztosított viszonylag optimális feltételeket a fejlődés számára.

A közös vámterület – különösen kezdetben – nem kedvezett a magyar ipar fejlődésének, amit a kormányok tudatos ipartámogatással igyekeztek ellensúlyozni. A *Matlekovits Sándor* kezdeményezésére 1881-ben megalkotott első iparpártolási törvény még csak illetékmentességet biztosított az új gyáraknak. Az 1890-es és 1899-es ipartörvények azonban már kamatmentes kölcsönök nyújtását, valamint tarifa- és adókedvezményeket is lehetővé tettek. Végül az 1907. évi iparfejlesztési törvény általános felhatalmazást adott a kormánynak új iparvállalatok alakítására s a meglévők

még hatékonyabb szubvencionálására. Az állam 1868 és 1880 között éves átlagban 32 ezer, 1891 és 1899 között 2,7 millió, 1913-ban közel 10 millió koronát fordított ilyen célokra.

A vasútépítés jelentős keresletet támasztott a vasgyártással szemben. Az 1890-es években a nagy- és közepes üzemek százai tértek át a gépi technikára. 1890 és 1914 között a gőzkazánok száma 14 ezerről 37 ezerre emelkedett. Gyors ütemben nőtt a villamosenergia-termelés, mely egyre jelentősebb szénfogyasztóvá vált. A fejlődés következménye, hogy a magyar bányászat termékszerkezete a 19. század második felében átalakult. A kiegyezés előtt a színesfémtermelés adta a kohászati termékek 44%-át, a vastermelés a 30%-át, a széntermelés csupán a 15%-át.

A nagyüzemi szénbányászat hátrányos helyzetből indult. Az első gőzgépet csak 1827-ben helyezték üzembe a szélaknai nyilas-zúzók meghajtására, szállításra pedig 1835-ben Brennbergbányán, amikor Angliában már 5000 gőzgép működött. A vasútépítés és az ehhez kapcsolódó vasgyártás gyors föllendülése szükségessé tette a szénbányák fejlesztését. A vasúthálózat hossza 20 év alatt megduplázódott. A nagy vasúti megrendelésekkel ellátott Diósgyőri Vasgyár a fejlesztés után faszéntüzelésről a szénfelhasználásra állt át. Ez abban az időben történt, amikor Felvidéken 37 vasmű közül mindössze a Rimamurányi Vasművekben használtak fel jelentősebb mennyiségű kőszént, s mégis ez a vidék adta az ország nyersvastermelésének 80%-át.

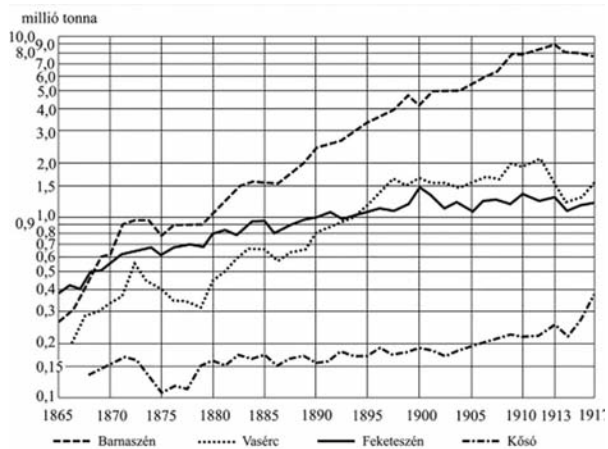
Magyarország a 19. század végén élen járt a bányászat gépesítésének és villamosításának területén. Általánossá vált például a drótkötél használata, amely azért is jelentős, mert az aknák mélysége meghaladta a 400 métert, s a külszíni szállítások a sokszorosára emelkedtek. Rohamosan nőtt a szállítási rendszer és eszközpark. A Ganz gyár a világon elsőként teljeshomlokú vágathajtó gépet gyártott, s bevezették a fűrészes ásványkutató sűrített levegős fűrógép segítségével. Kísérleti jelleggel készültek réselőgépek, melyeket a vágathajtásban és fejtésekben próbáltak ki.

Megjelentek sűrített levegővel működtetett kézi-szerszámok, hordozható villamos kizilámpák, a biztonságban a torkrét-eljárás meg a kísérleti fémtám. Mindazonáltal a termelés elmaradt technikával történt, a legfőbb termelőeszköz az emberi munka volt, a munkakörülmények és a bérezés csak igen kismértékben javultak, ami állandósította az elégedetlenséget a bányavidékeken.

A gyáripari termelés 44%-át 1898-ban a különböző élelmiszeripari ágazatok adták, és a munkások 15%-át foglalkoztatták. 1913-ra részesedésük a termelési értékéből 39%-ra csökkent le, miközben a munkáslétszámnak nagyjából ugyanakkora hányadát (14,5%) kötötték le. Az élelmiszeripar fejlődési üteme mérséklődött. Ugyanakkor egyre növekvő jelentőségre tettek szert a különböző nehézipari ágazatok, elsősorban a vas- és fémipar, amely részesedése a gyáripar termelési értékéből ugyanezen idő alatt 12%-ról 15%-ra nőtt.

A nehézipar hagyományos alapja a szén és a vasérc.

Az ország adottságai ebből a szempontból nem voltak különösképpen kedvezőek. A nyersanyagkincs részben nem volt számottevő, részben átlagon felüli költségeket kívánt a kitermelés. Így bár a széntermelés 1860 és 1913 között több mint meghússzorosodott, 1900 és 1913 között pedig csaknem megkétszereződött, nagy kalóriaértékű, jól kokszolható feketeszenből az ország behozatalra szorult. (1. ábra)

Forrás: Magyarország története 1810-1918. 7/1. kötet. Főszerk. Hanák Péter. Bp., 1978, Akadémiai Kiadó, 359.

1. ábra: A magyarországi kőszéntermelés 1865-1917 között (Forrás: Magyarország története 1810-1918. 7/1. kötet Bp. 1978 Akadémiai Kiadó)

Az 1890-es évekig a nógrádi szénbányák adták a legtöbb szenet, ettől kezdve viszont a tatabányai és a Zsil-völgyi szénmedencék kerültek az élre. A nyersvastermelés megtöbbszöröződött a kiegyezés és a háború közötti fél évszázadban: 105 ezer tonnáról 623 ezer tonnára emelkedett. Az egy főre jutó nyersvastermelés ezzel megközelítette a 30 kg-ot, ami a németországi szintnek (250 kg) durván egynolcada, az észak-amerikainak (326 kg) pedig kevesebb mint egytizede volt. A vastermelés több mint 90%-át három nagy vasmű szolgáltatta: a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt., az Osztrák-Magyar Államvasutak resicai vasgyára és a magyar állam vajdahunyadi és tiszolci kohói. Eltérően a szénbányáktól, amelyek a sűrített levegővel működő légkalapácsok és a villanyáram elterjedése ellenére elmaradott technikai körülmények között termeltek, a vasércfeldolgozás a legmodernebb európai gyártástechnológiákat importálta. Az 1910-es évek elején az úgynevezett Siemens-Martin-kemenécből került ki a hazai acél 90%-a.

Nyilvánosság és bányászat

A nyilvánosság egyre többet tudhatott meg a bányászatról, a szakkiadványok mellett a millennium idejére több jeles munka került kiadásra. Ilyen volt pl. az 1896. évi ezredéves kiállítás pavilonja: bányászat, kohászat, ipar, az ezredéves magyar állam és népe kiadvány bányászattal, kohászattal foglalkozó részei, meg a millennium tiszteletére kiadott többkötetes „Az Osztrák-Magyar Monarchia képekben és írásban” című kiadványban megjelent bányász-kohász jellegű anya-

2. ábra: Egy munkahely a bányában
(Forrás: A Monarchia írásban és képekben)

gok (2. ábra). Megszaporodott az újságok száma.

Név és cím szerint az újságok sorát 1848 lelkes lendületében a Pécssett megjelent Das Fünfkirchner Bergmandl nyitja meg. Szaklapként elsőnek 1868-ban a Bányászati és Kohászati Lapok jelent meg, melyet sorra követtek különböző időt megélő más lapok. Bányamunkás címen több újság is szerepelt. Az első Bányamunkás-Bergarbeitert (1906) a Munkás pécsi újság mellékleteként két nyelven Pécssett adták ki, 1909-től Budapesten a Volkstimme mellékleteként létezett. 1913-tól a Szakszervezetek Tanácsa kiadásában jelent meg a máig élő (kezdetben kétnyelvű) Bányamunkás. 1919-ben kiadták Kolozsvárott majd Nagyszebenben a Bányamunkás c. lapot (mint az Erdélyi és Bánáti Bánya- és Kohómunkás-Szövetség közlönye). 1902-ben jelent meg Ózdon a Munka című lap (a Magyar Bánya- és Kohómunkások Társadalmi Lapja), 1907-ben a Jószerencsét, 1908-ban A Bánya került az olvasók kezébe. 1909-ben a Magyar Szénújság – Ungarische Kohlenzeitung, 1912-ben a Bányászat (A Magyar Bányász- és Kohász Altisztek Országos Egyesületének havi értesítője, 1912 márciusától a magyar bányász és kohász altisztek szak- és társadalmi lapja és hivatalos közlönye, 1915-ben az Ungarischer Metallarbeiter, 1917-ben a Bányász-Kohászt, A bányász altisztek és kohász munkavezetők szak- és társadalmi közlönyét Mátyásföldön jelentették meg.

A bányász egyesületek, oktatás

A régtől kezdeményezett bányász szakmai egyesület Selmezbányán 1892-ben Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (OMBKE) néven alakult

meg. Vidéki szakosztályai rövidesen behálózták az országot. 1892. június 27-én történt az egyesület alapítása, 1893. november 11-én megalakult a Körmöczbányai Osztály, 1895. december 1-én a Salgótarjáni Osztály, 1895. december 1-én a Szepesi-Iglói Bányakapitányság, 1896. február 16-án volt a Budapesti Osztály alakuló ülése. A Szepesi-Iglói Osztály első rendes ülését 1897. április 11-én tartották. 1897. június 18-án alakult meg a Borsod-Gömöri Osztály, a Máramarosvidéki Osztály 1898. április 18-án, a Pécs-vidéki Osztály 1898. szeptember 10-én alakult meg. 1899. május 13-án alakult meg az Esztergomi Osztály, a Petrosényi Osztály az 1900. évben kezdte egyesületi életét. A Nagybánya vidéki Osztály 1901. január 19-én alakult meg. 1902. szeptember 13-án a Selmezb- és Béalabánya vidéki Osztály alakult újjá, felváltotta és kibővítette a korábbi Selmezbányai Osztályt, amely 1901. november 20-án alakult meg. 1903. július 4-én alakult a Vajdahunyad vidéki Osztály, 1906. június 6-án a Zalathna és vidéke Osztály, 1912-ben a Zólyomnyitri Osztály kelt életre. Az altiszti kar és a bányamunkásság szerveződése is lendületet vett. Egy belügyminiszteri részjelentés szerint 1883-ban 56 altiszti kör és százat meghaladó (110) sokféle kulturális és művelődési egyesület, nemzeti alapú, szocialista meg keresztényszocialista szervezet hálózta be a bányavidékeket.

A bányászati akadémiai képzésben a kiegyezés után az oktatás nyelve a német helyett a magyar lett, a selmezbányai intézmény neve Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Akadémiára változott. A képzés hat (bányászati, fémkohászati, vaskohászati, gépészeti-építészeti, erdészeti és erdőmérnöki) szakon folyt. 1904-től neve M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola, 1922-től M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola (1919-től soproni székhellyel). A 20. századba átlépve az ősi alma mater gyökeresen megújult; a tanulmányi időt 1904-ben 8 szemeszterre emelték, a korábbi tantervhez képest a természettudományi és matematikai képzés közel duplájára, a teljes képzési óraszámot tekintve mintegy 40%-ra emelkedett. Ez az óraszám akkor 10-30%-kal meghaladta az európai technikai főiskolák és a budapesti műegyetem hasonló képzésének óraszámát.

Az iparoktatás átszervezése során 1873-ban a bányaiskolákat is reorganizálták (Felsőbánya, Nagyág, Selmezbánya), 1896-ban új bányaiskolák nyíltak Pécssett és Petrosényben, 1897-ben Verespatakon. 1909-ben az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Borsod-Gömöri Osztálya bányaiskolát alapított Rozsnyón. Élénk eszmecsere folyt a bányászati képzés megújításáról, felvetődött a munkásképzés szakmai és társadalmi fontossága, a bányaismeretek tanítása a bányatelepek elemi iskoláztatásában vagy e célra rendelt külön iskolákban (1909).

A koalíciós és mindenekelőtt a függetlenségi politikai eszme egyik meghatározó eleme a „vámekülönítés”, az önálló vámterület létrehozása volt. Ennek azonnali, azaz 1906-1907 körüli megalkotásáról szó

sem lehetett, de egy sor gazdasági intézkedés abban a reményben született, hogy az előkészíti a koalíciós elképzelések szerint 1917-ben megvalósuló önálló vámterületet. Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter az általános függetlenségi és agrárnyomásnak megfelelően e cél szolgálatába állította az 1907. évi III. törvénycikket, amely a Hazai ipar fejlesztéséről nevet viselte. Az új jogszabály gyakorlatilag szabad kezet adott a kormánynak annak eldöntésére, hogy mely iparágakat, mely iparvállalatokat akarja támogatni. A kereskedelmi kormányzat és az 1907-ben létrehozott Országos Ipartanács által kidolgozott ágazati támogatási rendszer fő célkitűzése is az önellátás és nem a modernizálás volt. Ennek jegyében született meg a kincstári szénbányászat megteremtése.

A Monarchia vége

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918 végén bekövetkezett felbomlása Közép-Európa történelmének máig vitatott fejezete. A háború alatt a monarchia addig jól működő gazdasága az erőforrások kimerülése, a hadi gazdálkodás bevezetése miatt is kezdett szétesni. A gazdaság teljes egésze a hadseregnek termelt. Az elhúzó háború felemésztette a hátszág gazdaságát. A háborús gazdálkodás terhei, a társadalmi elégedetlenség, az erőforrások növekvő hiánya, a háborús veszteségek meg a kiválni igyekvő nemzetiségek egyre kilátástalanabbá tették a helyzetet. A monarchia megmentésére 1918. október 17-én IV. Károly utolsó kísérletet tett: a monarchiát szövetségi állammá nyilvánította, de a nemzetiségek teljes önállóságot akartak. Az antant támogatásával az utódállamok gyorsan szerveződtek, sorra jelentették igényüket a kiszemelt magyar területekre. 1918. november 1-én a kormány felmentést kapott a királynak tett esküje alól, ezzel kinyilvánították az Ausztriától való elszakadást. 1918. november 16-án Magyarországon is kikiáltották a köztársaságot. A köztársaságot váltotta Magyarország új államformája, a tanácsköztársaság (1919. március 21. – 1919. augusztus 1.), ami alatt a gazdasági rendszer gyökeres átalakítása is megkezdődött: a 10 főnél többet foglalkoztató kereskedelmi, illetve a 20 főnél többet foglalkoztató ipari üzemeket államosították. A monarchia felbomlását jogilag az 1919. január 18-án összeült békekonferencia rögzítette, az új magyar állami kormányzatának megbízottjai 1920. június 4-én a franciaországi Versailles-hoz tartozó Nagy-Trianon épületében írták alá a békeszerződést.

A bányászat kiegyezéssel megkezdődött fejlődését már a háború is lefékezte, a szénbányászat csak a legnagyobb erőfeszítésekkel tudta teljesíteni a szénigényeket. A trianoni változások még inkább sújtották a bányászatot, mert a trianoni döntés következtében súlyos aránytalanságok jöttek létre a gazdaságban. A nyersanyagok döntő többsége „külföldre” került, míg a gyártókapacitások nagyobb hányada a magyar határon belül maradt. A történelmi Magyarország területe 282 ezer km²-ről (Horvátország nélkül) 93 ezer km²-re, lakossága 18 millió főről 7,5 millió főre csökkent. Hozzávetőleg 3,3 millió magyar került a szomszédos országokhoz, 63 vármegye közül mindössze 10 maradt érintetlen. Az egykori magyar gyáripart Trianonnal súlyos veszteség érte: az ipartelepek 44,7, az alkalmazott erőgépek 47,5, a munkáslétszám mintegy 50, míg a termelés 52%-a jutott a trianoni területekre.

A történelmi Magyarország gazdag só-, arany- és ezüstbányáiból például egy sem maradt Magyarországon, de más ércek bányászatának is befellegzett. Jelentős kőszénterületek kerültek határokon túlra, a trianoni határon belül csak egy feketekőszénterület, a mecseki maradt. A szénbányászat kivételével a bányai ipar szinte majdnem minden üzeme, így az arany- és ezüstbányászat 99,1, a vasércbányászat 98,5%-ban az utódállamokhoz került. A korábbi területének egyharmadára zsugorodott ország azokat a területeket vesztette el, amelyek hasznosítható ásványi nyersanyagokat rejtő területek voltak; ezzel Magyarország hagyományos „bányászati jelleg”-ét vesztette el egyik napról a másikra, s vált „alföldi, mezőgazdasági” jellegűvé. A bányaterület szerinti veszteség országosan 80%-osra, benne a nemes- és színesérctermelésé 99%-osra, a vasérctermelésé 96%-osra, a kőszéntermelésé 70%-osra tehető, a kősótermelésé pedig elérte a 100%-ot. Megjegyzendő, hogy az egy évezreden át bőséges nemes- és színesérctelepek a 19. század utolsó évtizedeire a Kárpát-medence területén gyakorlatilag kimerültek, ennek az iparágaknak a leépülése kizárólag a természeti adottságok következménye volt.

1920 után – az említettekől következően – gyökeresen megváltozott az új határok közé szorult ország bányászatának összetétele: a kőszénbányászat a maga 85-86%-ával túlnyomóvá vált, a fennmaradó 13-14% pedig a vasérctermelésre jutott.

Az önálló Magyarország új korszak elé került, melyben építhetett a korábbi évtizedek teljesítményeire, de már más feltételek között volt szükséges alakítani bányászatát.

DR. KRISZTIÁN BÉLA a Budapesti Műszaki Egyetemen, a SZOT Munkavédelmi Főiskolán és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett képesítéseket. A bányászat, az ipar és az oktatásirányítás több területén szerzett műszaki, szakmai-pedagógiai, szervezési, vezetési tapasztalatot. Hazai és nemzetközi kutatásokban vett és vesz részt a bányászati emberi erőforrás, személyügy, vezetés/szervezés, az iparfejlesztés és a szakmai pedagógia, az oktatás, képzés területén. Számos magyar és idegen nyelven megjelent könyv, tanulmány, cikk szerzője, szerkesztője. Az iskola-rendszerű és az iskolán kívüli oktatás több területén tevékenykedik. Több tudományos-szakmai társaság és bizottság tagja, tudományos konferenciák rendszeres előadója.